

Марина Білоцерковець,
доцент кафедри іноземних мов
Сумський національний аграрний університет
м. Суми, Україна

КОНЦЕПТИ БЕЗПЕКА / SAFETY / SECURITY ТА ЇХ ПСИХОЛІНГВІСТИЧНА РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ МОВАХ

Термін «безпека» почали вживати ще в XII столітті. Він означав спокійний стан духу людини, котра вважала себе захищеною від будь-якої небезпеки. Поняття безпеки особистості з'явилося в міжнародному політичному і соціальному лексиконі лише наприкінці XX ст. [2]. Раніше існував одномірний погляд на природу безпеки та на можливі шляхи її забезпечення. Однак сьогодні спостерігається зрушення в розумінні сутності концепту «безпека» – від національної безпеки з її акцентом на військовому захисті держави до ширшого підходу до безпеки, що враховує необхідність забезпечення безпеки громадян, які проживають у державі. Наразі, як бачимо, у світі змінилися види подій, які тепер вважають загрозою безпеці [4]. Міркування безпеки стали поширюватися не тільки на конфлікти всередині держав, але й між державами. Повномасштабне вторгнення росії в Україну, яке сталося 24 лютого 2022 року, похитнуло безпекову ситуацію в Європі та в усьому світі. Цю війну вже названо найбільшим з часів Другої світової війни збройним конфліктом у Європі. Терористична та військова загроза з боку росії та союзних їй держав поширилася по всьому світу та спалахнула напруженням навколо Тайваню, погрозами ядерних ударів зі сторони КНДР та Росії, агресивними діями Ірану в регіоні тощо.

Серед основних питань, які розглядаються науковцями, знаходяться цивілізаційні протиріччя людської спільноти, пов'язані як з пошуком вирішення глобальних проблем свого існування, так і з потенційним перетворенням сучасного суспільства в суспільство ризику або в суспільство, що створює і відтворює небезпечне середовище проживання.

У зв'язку з цим виникла необхідність нової рефлексії щодо сучасних лінгво-соціальних і лінгво-культурних процесів в дискурсі безпеки, а саме, розглянути концепти «*safety/ security/ безпека*» та їх психолінгвістичної репрезентації в англійській та українській

мовних картинах світу, адже відображення дійсності в мовній свідомості відбувається саме на рівні концептів.

У цьому зв'язку важливо окреслити сутність феномену «концепт». Сучасні науковці визначають поняття «концепт» як:

- системне узагальнене духовне відображення об'єктивної дійсності, ідеальну психоментальну структуру, що утворюється у свідомості людини шляхом аналітичної переробки емпіричних даних [8];
- як глобальну ментальну одиницю, що становить собою квант структурованого знання, за допомогою якого відбувається невербальне мислення людини [5];
- концентроване уявлення про деякі явища в процесі людського мислення, що об'єднує зміст досвіду і знань, результати процесу пізнання світу [9];
- змістовну одиницю колективної свідомості, адже розвиток та трансформація культурних і світоглядних парадигм в історії людства віддзеркалюється не лише у результатах людської діяльності, а й втілюється тією чи іншою мірою у системі концептів носіїв певної етнічної мови [11].

Концепт – це семантичне утворення високого ступеня абстракції, яке належить національній узагальненій мовній свідомості і становить, в ідеалі, високу ціннісну значущість для мовного колективу на тому чи іншому етапі його розвитку. Концепт є розпорошеним в мовних знаках, які його об'єктивізують. Щоб відновити структуру концепту, треба дослідити весь мовний корпус, в якому репрезентований концепт (лексичні одиниці, фразеологію, пареміологічний фонд тощо) включно з системою стійких порівнянь, які закарбували образи та еталони, що властиві певній мові [11].

Психолінгвістика відображає процес особистісного сприйняття крізь призму рідної мови з урахуванням її аксіологічних орієнтацій і, як наслідок, сприйняття відмінностей між різними культурами та менталітетами, зумовлених відмінностями мов. Дослідження впливу мови окремого етносу на його світогляд і духовний розвиток було започатковано науковими працями В. фон Гумбольдта, Ф. де Соссюра, Е. Сепіра, Р. Якобсона, О. Потебні, Г. Дюше та інші, які стверджували, що природу мовних явищ слід шукати в людській

психіці. Таким чином, різні мови по-різному впливають на світогляд своїх носіїв не через те, як певна мова сприяє розвитку мислення носіїв, а радше через те, що вона зазвичай змушує їх думати. Людська мова визначає не лише пізнавальну сферу її носіїв, а й аксіологічну, оскільки слово, крім свого основного, предметно-логічного значення, має додаткове, емоційне значення, яке тісно пов'язане із суб'єктивно-оцінною характеристикою слова.

Матеріалом дослідження репрезентації означених концептів в англійській мові стали наступні словники: Cambridge International Dictionary of English, The MacMillan English Dictionary, The American Heritage Dictionary of the English Language, Longman Dictionary of Contemporary English. Вони пропонують різні трактування концептів-лексем «*safety/ security*» (безпека, захист), а також однокореневих їм лексем, виділяючи загальні для зазначених дефініцій значення і незалежні трактування, властиві тільки одній аналізованої одиниці. Аналіз наведених словникових дефініцій показує, що всі розглянуті словники виділяють деякі загальні значення лексем «*security/ safety*», але пріоритетними вважають різні їх значення.

Основні значення лексеми «*security*», що зазначені в кожному з розглянутих словників і становлять базовий набір сем аналізованої одиниці. Security, таким чином, об'єднує такі значення: 1) *safety, freedom, protection from attack, harm, or damage* (захист від різного виду погроз, ризику, збитків і аналогічних дій); 2) *things, actions done to keep people, places, or things safe, not damaged, bad things happening, assuring safety* (комплекс вжитих заходів для забезпечення належного рівня захисту); 3) *a feeling of confidence and safety, or a situation in which you can feel confident and safe* (психологічний захист, відчуття впевненості); 4) *the group of people responsible for protecting a building; guards, the department of a company or organization* (група людей, які здійснюють вищезгадані заходи надання безпеки); 5) *(finance) property or goods that you promise to give to someone if you can not pay what you owe them* (сфера фінансів і банківської галузі: застава, фінансовий заставний механізм); 6) *a financial investment such as a bond or share, or the related certificate showing who owns it* (цінні папери). Варто відзначити, що аналізована одиниця реалізується через такі словникові дефініції,

як safety, protection against danger, risk, threat, fear; freedom; safe, secure [10, 12, 13, 14].

Предметна область концепту-лексми «*safety*» включає: 1) a state, a situation when or a place where you are safe and not in danger or at risk (стан і ситуація відсутності небезпеки, що знаходиться в безпеці); 2) harmful / not harmful, a safe way of behaving or using something or designed to make something safer (що відноситься до сфери безпеки, що не завдає шкоди, безпечний); 3) a device designed, safety equipment to prevent accidents, injury or damage (пристрій щодо надання безпеки). Також словники пропонують певні значення даної лексеми, які побічно включені в загальне ядро значень і відносяться головним чином до спорту, а також до сфери зброї.

До загального обсягу значень дефініцій, що нами досліджуються, включаються і значення однокореневих їм лексем. Так, сфера значень лексеми «*security*» доповнюють дієслово і прикметник «*secure*». Основними значеннями дієслівної одиниці *secure* є наступні: 1) to get or achieve something important (досягти чого-небудь, забезпечити результат, домогтися отримання чого-небудь); 2) safe from harm, to make something safe from being attacked, harmed, or lost; protect (забезпечити безпеку, захист, зробити безпечним); 3) to make firm or tight; fasten, tie firmly (міцно зафіксувати, закріпити); 4) to guarantee payment of (a loan, for example) (забезпечити виплати, повернення грошових коштів). Крім того, дана лексема має унікальні значення, що зазначаються лише в деяких словниках, а саме: to protect or ensure the privacy or secrecy of (a telephone line, for example); to capture or confine (забезпечити приватність або секретність (наприклад, телефонної лінії)). Прикметник *secure* реалізує в словниках такі значення, як: 1) safe, protected from attack, harm, or damage (безпечний, захищений від нападу, загрози); 2) confident, not doubting or being worried, free from fear, anxiety, or doubt (психологічний аспект – відчуття безпеки, безпечний, впевнений); 3) fastened firmly, in a safe way (надійно закріплений); 4) a secure area, locked or guarded, that people can not get in or out or steal anything (безпечне місце); 5) investments or companies which are secure are not likely to lose money (фінансова сфера, надійний, що не має ризику). Дана лексема реалізує і унікальні значення, що зазначаються в різних словниках в

поодиноких випадках: archaic: careless or overconfident (застаріле: легковажний, самовпевнений), reliable (надійний) [10, 12, 13, 14].

Домінуючий в сучасній українській науці підхід, згідно з великим тлумачним словником сучасної української мови, тлумачить концепт «безпека» як «рівень захищеності життєво важливих інтересів людини, а також суспільства, держави, довкілля від реальних або потенційних загроз, що їх створюють антропогенні чи природні чинники» [1]. При цьому розрізняють «воєнну, екологічну, економічну, інформаційну, пожежну політичну, продовольчу, радіаційну, соціальну, технічну, транспортну, фінансову, ядерну безпеку» [9].

Разом з тим, наведена дефініція концепту «безпека» залишає широкий простір для подальших рефлексій та базованих на них концептуальних уточнень. Певна розпливчастість та похідна від неї концептуальна нечіткість сучасного «дискурсу безпеки» як дискусії щодо «проблемного поля» безпеки, пояснюється кількома обставинами. По-перше, суспільно-політичний концепт «безпека» останнім часом поширився із сфери воєнно-політичної (переважно міжнародної) в суміжні соціально-гуманітарні галузі та сфери – передусім, в соціологію і психологію, в етнополітологію та культурологію, лінгвістику тощо [2]. По-друге, з суто професійного (політико-політологічного) дискурсу безпека перейшла в сферу публічних дебатів та медіа-дискурс (журналістику) і навіть маркетинг (рекламу). Це, у свою чергу, ще більше розмиває і надто спрощує категорію концепту «безпека» [4]. По-третє, в українській мові зазвичай важко «розвести» соціально-гуманітарне або воєнно-політичне розуміння безпеки (яке в англomовній літературі окреслює термін security) та його природничо-технічне розуміння (яке в англomовній літературі окреслює термін safety) [8].

Розширення «проблемного поля» безпеки, яке не можна оминути в межах даного дослідження, має відповідні принципові наслідки. Перш за все, своєрідна «термінологічна експансія» поступово концептуалізується як інтелектуальна проблема, яка сягає своїм корінням в уже згадану постмодерністську реконструкцію соціальної реальності. Наприклад, використання таких неологізмів, як пост-безпека (postsecurity) свідчить про принципове «розповзання» цього терміна під впливом множинних інтерпре-

тацій, які, до того ж, у багатьох випадках не збігаються одна з одною [1]. Це також опосередковано свідчить про його надто широке тлумачення (особливо на тлі великої кількості праць з лінгвістичної, гендерної етнокультурної тощо безпеки). Про розмиття поняття свідчить також поява таких термінів, як «(де)сек'юритизація» ((de)securitization), які насичують тлумачення безпеки динамічною складовою (яка доповнює відносно статичне розуміння безпеки як «стану захищеності від загроз»). До того ж, вони свідчать про відносну (переважно суб'єктивну) важливість тих чи інших загроз і ризиків з точки зору суспільства. Адже «сек'юритизація» (securitization) чітко вказує на вербалізований динамічний зв'язок тієї чи іншої проблеми з «полем безпеки» за посередництвом дискурсу, маркованого за соціальною, етноконфесійною, гендерною та іншими ознаками. Десек'юритизація, у свою чергу, навпаки – знижує значущість аргументів, пов'язаних з безпекою, в межах певного наративу [5]. До подібного семантичного ряду належить і термін «А-безпека» (a-security), яку можна розглядати і як (1) реакцію на тенденцію бачити навколишній світ переважно крізь призму небезпек, і як (2) пошук нових можливостей взаємодії між суб'єктами соціальних відносин замість артикуляції загроз. «А-безпека» як вид дискурсу взагалі виключає фактор безпеки із сфери уваги при розгляді того чи іншого питання [2].

Актуальність проблеми недостатньої чіткості визначення даного концепту посилює те, що в добу постмодерну відбувається зсув від матеріалістичних цінностей зі спиранням на економічну та фізичну безпеку до цінностей постматеріальних зі спиранням на проблеми індивідуального самовираження та якості життя [4]. Крім того, самі мовні контексти використання концепту «безпека» можуть суттєво розрізнятися, виступаючи в кількох вимірах. З одного боку, спостерігається діяльнісне (активістське) розуміння безпеки як певного «страхування» від небажаного збігу обставин, за яку суб'єкт соціальних відносин має заплатити певну ціну. З іншого боку, спостерігається сприйняття безпеки як ситуації спокою, пов'язаної з відсутністю загроз [9].

Безпека на індивідуальному психологічному рівні визначається як відчуття, що людині зручно, вона здатна виразити себе і бути собою, а також поділитися своїми проблемами та помилками, не

боячись збентеження, сорому, висміювання або відплати; переконання, що висловлювання, ідеї, питання, побоювання або помилки не будуть покарані; суб'єктивне сприйняття легкості та безпеки, жодної турботи про негативні наслідки самовираження та готовності до ініціативи; сприйняття навколишньої реальності як безпечного місця для дій, пов'язаних із ризиком (зокрема у контексті ризику при вирішенні професійних завдань) [6,7]. Дослідники визначають психологічну безпеку особистості через рівень, на якому люди відчують себе комфортно, приймаючи позитивні міжособистісні ризики; як здатність підтримувати стабільність у середовищі з певними параметрами, у тому числі з психотравмуючими ефектами, досвід своєї безпеки чи невпевненості в конкретній ситуації життя [3].

Таким чином, слід зазначити, що дефініції розглянутих в цьому дослідженні концептів, а саме – «*safety* і *security*», в англійській мові та «*безпека*» в українській – частково збігаються. Спільними для них є такі значення, як: відсутність небезпеки або ризику; не знаходження під загрозою; знаходження в безпеці; іншими словами, *захищеність від ризику, загрози* і т.д. Проте дефініції і лексеми, однокореневі «*safety* і *security*», мають і власні, незалежні значення. У зв'язку з цим обсяг даних концептів в англійській мовній картині світу ґрунтується на загальних значеннях для двох базових розглянутих дефініцій: *safety from attack, harm, risk, or damage* (захист, захищеність від ризику, загрози або відсутність таких), – а також на пов'язаних безпосередньо значень всіх дефініцій, що окреслюють досліджувані нами концепти в англійській мові, і реалізується шляхом об'єднання обох дефініцій в дуальний концепт «*safety/ security*».

В українській мові концепт безпека визначається як рівень захищеності життєво важливих інтересів людини, а також суспільства, держави, довкілля від реальних або потенційних загроз, що їх створюють антропогенні чи природні чинники. Встановлено, що в українській мові не легко відокремити соціально-гуманітарний і воєнно-політичний аспекти розуміння даного концепта (яке в англійській мові окреслює термін *security*) та його природничо-технічне розуміння (яке в англійській мові окреслює термін *safety*), тому його сприйняття є позбавлене аналогічної дуальності.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямку є більш глибокий та детальний аналіз даних концептів з метою виявлення мовних засобів їх психолінгвістичної репрезентації, а також їхнього подальшого теоретичного осмислення з урахуванням сучасного соціо-культурного розвитку етнічних груп-носіїв англійської та української мов, а також з урахуванням загроз, ризиків і небезпек, які присутні у сучасному світі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Академічний тлумачний словник української мови [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://sum.in.ua/>.
2. Клименко Н.Г. Еволюція змісту концепту «безпека» за різних історичних епох та політичних систем. Державне управління: удосконалення та розвиток. 2019. URL: http://www.dynayka.com.ua/pdf/8_2019/22.pdf
3. Корж І. Безпека: методологічні підходи до поняття. Національний юридичний журнал: теорія і практика. 2019. Серпень. URL: http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2019/4/part_1/14.pdf
4. Людська безпека як імператив сучасної епохи: переніс фокусу з держави на людину / Фонд ім. Фрідріха Еберта: представництво в Україні. URL: <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/07749.pdf>
5. Полтораков О. Реконцептуалізація поняття «безпека» в сучасному політико-політологічному дискурсі. Політичний менеджмент. Проблеми політології, 2009, 5, С. 19-28.
6. Психологічний словник. Ат.-уклад. В.В. Синявський, О.П. Сергєєнкова. За ред. Н.А. Побірченко, 2007, 336 с.
7. Словник української мови: в 11 тт. АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І.К. Білодіда. К.: Наукова думка, 1970–1980. Т. 4, 712 с.
8. Тлумачний словник української мови: у 4 т. Уклад.: Б. Грінченко, К., 1907–1909. Т. 1, 943 с.
9. Федорова А.М. Компаративний аналіз дефініції «безпека». Інвестиції: практика та досвід. 2018. No 11. С. 144–148.
10. Шапар В. Б. (2020). Сучасний тлумачний психологічний словник. Х.: Прапор, 640 с. ISBN 966-7880-85-0.
11. Cambridge International Dictionary of English . URL: <http://dictionary.cambridge.org>.
12. Fomenko, T., Bilotserkovets, M., Sbruieva, A., Kovalenko, A., & Bagatska, O. (2021). Social media projects for boosting intercultural communication by means of learning English. Amazonia Investiga, 10(48), 89-96. <https://doi.org/10.34069/AI/2021.48.12.10>
13. Longman Dictionary of Contemporary English. URL: <http://www.ldoceonline.com>.
14. The American Heritage Dictionary of the English Language. URL: <http://americanheritage.yourdictionary.com>.
15. The MacMillan English Dictionary. URL: <http://www.macmillandictionary.com>.